

MEMORIA — SPOMEN

Teološko-biblijska refleksija očuvanja identiteta narodnosti
s pomoću prisjećanja Djela Gospodnjih

Henrik Ivan DAMJANOVIĆ

Uvod

Osnivanje naroda, početak izgradnje jezgre koja čini osnovu identiteta određene skupine koja se počinje nazivati narodom, kompleksan je proces. Nastanak židovskoga naroda nije, kako nam Sveto pismo želi prikazati, išlo linearnim putem, sama narodotvornost se razvijala kroz cijeli niz stoljeća, kroz međudjelovanje okolnih naroda i kultura, kroz promjene načina života itd. Ovaj kratki rad nema mogućnosti ulaziti i analizirati sve navedene procese, niti je to njegova intencija. Sjećanje i prisjećanje, tradicija, predanje s pokoljenja na pokoljenje neki su od čimbenika koji izgrađuju, ali i pomažu pri očuvanju određenoga identiteta; cilj ovoga rad jest u nekoliko kratkih crtica prikazati važnost memorije u očuvanju identiteta Izabranoga naroda.

Memoria — sjećanje i identitet usko su povezani. Iako sjećanje nije jedini, ono je jedan od važnijih čimbenika pri izgradnji, ali i očuvanju identiteta. Kako na osobnoj, tako i na kolektivnoj razini. Židovski je narod, kao i mnogi drugi, prolazio kroz razna iskustva koja su utjecala na njegovu konstituciju, ali je taj narod i jedan od rijetkih koji su kroz povijest napučivali zemlju koji je uspio zadržati svoj identitet kroz tisućljeća. U ovome kratkom radu cilj je i na nekoliko primjera prikazati temeljne misli vodilje, odnosno temeljna iskustva, koja su izgradila i učvrstila vrlo homogen identitet jednoga naroda, a koji u određenoj mjeri i danas ima ulogu u njegovu očuvanju.

Sveto pismo — zapisivanje u službi očuvanja sjećanja

Da bi se određeni događaj ili događaji očuvali od zaborava, čovjek je razvio mogućnost zapisivanja toga sadržaja. Na taj je način riječ manje ili više osigurao od zaborava. Iz sličnoga razloga nastaje i Sveto pismo. Iako se židovski narod poziva na povijest dulju od 5000 godina, Sveto pismo, Biblija, počinje se pisano fiksirati u 6. i 5. stoljeću prije Krista.¹ U kršćanskoj tradiciji, Biblija se dijeli na

¹ W. HARRINGTON (1977.), *Uvod u Bibliju*, Zagreb, 22-23.

Stari i Novi zavjet, s time da Židovi priznaju i imaju samo Stari zavjet. U židovskoj tradiciji je on podijeljen na tri dijela; ta podjela seže u 5. stoljeće prije Krista, to je Torah — Zakon koji sadrži pet knjiga Mojsija, u kršćanskoj tradiciji nazvan Petoknjžje, koje su ujedno temelj Svetome pismu, nadalje Nebiim ili Proroci, koji se iscrpno pozivaju na Petoknjžje, odnosno pozivaju narod na obraćenje i na nasljedovanje Zakona, i kao treći dio slijedi Ketubim odnosno Spisi, koji sadrže sve ostale poetske, prozne i povijesne knjige Biblije.²

Jezgra Staroga zavjeta je Torah. U to pripada Knjiga Postanka, Knjiga Izlaska, Levitski Zakonik, Knjiga Brojeva i Ponovljeni Zakonik. Iskustvo jednoga Boga, koji je tvorac svega svijeta, koji svoj izabrani narod oslobađa iz ropstva vodeći ga kroz pustinju u obećanu zemlju najvažnije je iskustvo na koje se poziva Zakon, proroci, a kroz njih i cijeli narod. To je upravo ono temeljno iskustvo koje postaje konstitutivan i konzervacijski element identiteta izabranog naroda, Izraela.

Iako je cijela Biblija puna pozivanja na prisjećanje dobročinstava Gospodnjih, na nekoliko kratkih primjera prikazat će se kako se židovski identitet unatoč mnogim povijesnim katastrofama koje su ga zadesile uspio očuvati.

Rodoslovlje

Na prvome mjestu svakako treba spomenuti rodoslovlje. Rodoslovlje i sustavno pozivanje na Abrahama, Izaka i Jakova kao na temeljne figure od kojih se razvio izraelski narod prožima ne samo Stari zavjet, već i Novi. Knjiga Postanka započinje izvještaj biblijskim prikazom stvaranja svijeta u šest dana. Kao kruna toga stvaranja biva stvaranje čovjeka (Post 1, 26-31), kojemu je sve podloženo na upravljanje, očuvanje i na razvoj. Nakon što čovjek otpada od Boga svojim grijehom, svojom sve većom distancijom od svoga Stvoritelja, nastaje Veliki potop (Post 7-8), koji ne istrebljuje cijelo čovječanstvo; nakon potopa se ljudima daje nova šansa u obliku novoga saveza između Stvoritelja i stvorenja (Post 9). Upravo je tu začetak rodoslovlja izabranoga naroda. Rodoslovljem se daje određen legitimitet potomcima, legitimitet pravima koja određena skupina, potomci, imaju, ali se njime i sam narod smješta u vremenski i prostorni kontekst. U rodoslovlju izraelskog naroda tako imamo važne povijesne, zemljopisne, političke i teološke odrednice identiteta. Uz Šema, Noinoga sina, od kojega se razvija kasnije židovski narod, najvažniju ulogu igraju Abraham, otac monoteizma, kao i njegovi potomci Izak i Jakov, od kojih se razvija dvanaest izraelskih plemena.

² Usp. C. TOMIĆ (1986.), *Pristup Bibliji*, Zagreb, 11-15; W. HARRINGTON (1977.), *Uvod u Bibliju*, Zagreb, 20-22.; A. PAVLOVIĆ (2012.), *Uvod u knjige Staroga Zavjeta 1. Torah-Pentateuh-Petoknjžje. Uvod u knjige Petoknjžja i u pitanja nastanka Pentateuha*, Zagreb, 33-36.

Abraham je povjerovao Riječi Božjoj, da će imati potomstvo veće od pijeska na moru (Post 15). S jednom od sluškinja, Hagar, dobiva sina Jišmaela, međutim po Izakovu rođenju Hagar i Jišmael bivaju protjerani, pa se obećanje o velikome potomstvu nastavlja preko Izaka. Sam Izak ima dva sina, starijega Ezava i mlađega Jakova. Jakov na prijevaru dobiva blagoslov prvorodstva (Post 27) i tako postaje zakonitim Izakovim nasljednikom. Od Jakova narod Izraela dobiva i ime Izrael, »onaj koji se borio s Bogom« (Post 32, 29). Njegovih dvanaest sinova utemeljitelji su dvanaest židovskih plemena. Sinovi, ponukani općom glađu, odlaze u Egipat, gdje kao upravitelj Egipta sjedi njihov brat Josip, te nakon nekoga vremena, prema biblijskom izvještaju, postaju robovi u toj zemlji. Iskustvo ropstva i nadasve iskustvo oslobođenja sljedeća su važna odrednica koja utječe na formiranje židovskog naroda.

Oslobođenje i zakon

Ostale četiri knjige Petoknjžja temelje se na iskustvu oslobođenja iz egipatskog sužanjstva. One su, osim što se pozivaju na izlazak iz Egipta i pripremu ulaska u Obećanu zemlju, legiformne, tj. u njima se formira zakon. Zakonom se definiraju vjerska, etička i socijalna prava i dužnosti pojedinca i zajednice. Kao temeljni zakon postavlja se tzv. dekalog ili Deset Božjih zapovijedi (Izl 20). Prvi dio dekaloga sadrži tri teološka zakona. Ona postaju temelj ne samo odnosa prema Bogu, već i temelj međuljudskim odnosima. Ona na određeni način i definiraju čovjeka, izriču da čovjek nije stvoren radi sebe samoga, već radi Boga i radi Božje želje da čovjek bude stvoren. U politeističkom i panteističkom okruženju, židovski monoteizam je jedan vrlo egzotičan element. Samim time je ta odrednica i jedna od glavnih diferencijskih odrednica prema pripadnicima drugih naroda, a naravno djeluje i kao jako kohezivno sredstvo u odnosu prema okolnim kulturama i religijama. Treća zapovijed naglašava svetkovanje Dana gospodnjeg, subote odnosno šabata. Po knjizi Postanka (2, 2-3), obveza posvećenja toga dana nije ograničena samo na židovski narod, već na sve stvoreno: »I sedmoga dana dovrši Bog svoje djelo koje učini. I počinu sedmi dan od svega djela koje učini. I blagoslovi Bog sedmi dan i posveti, jer u taj dan počinu od svega djela svojega koje učini.« Međutim u knjizi Ponovljenog zakonika, u opisu dekaloga, toj općoj i svevažećoj odrednici dodaje se i jedan komemoracijski element, a to je sjećanje uprizorenja oslobođenja iz ropstva. Tako čitamo u knjizi Ponovljenog zakonika (5, 15): »Sjeti se da si bio rob u zemlji egipatskoj i da te odande izveo Gospodin, Bog tvoj, rukom jakom i ispruženom mišicom. Zato ti je zapovjedio Gospodin, Bog tvoj, da držiš dan subotnji.« Iskustvo ropstva i podložnosti je jedno negativno iskustvo. Oslobođanjem od toga negativ-

nog iskustva rađa se iskustvo ekonomske i socijalne slobode — neovisnosti. Zbog toga je subota, šabat, dan, na kojem se čovjek treba preko svoga negativnoga iskustva prisjetiti i jednakosti svih ljudi. Iako je građa Svetoga pisma, posebno Petoknjžja, oblikovana kroz stoljeća, iskustvo još jednoga sužanjstva, a to je babilonsko, dovodi do završne obrade Petoknjžja. Za vrijeme babilonskog sužanjstva izraelski je narod bio odveden iz svojih domova, kulturna mjesta bila su uništena, a i javno ispovijedanje vjere nije bilo omogućeno. Subotnji spomen je u očuvanju svijesti u tome trenutku odigrao veliku ulogu.

Pasha — godišnji spomen oslobođenja

Jedanput na godinu Izraelci slave blagdan Pashe ili Blagdan beskvasnih kruhova. Na sam blagdan otac obitelji zadužen je protumačiti djeci smisao blagdana. Dakle, blagdan se ne slavi samo kao određeni ritual, već je u samo slavlje uključeno i tumačenje razloga zašto se slavi. »To je ono što mi je Gospodin učinio kad sam se iz Egipta izbavio. Neka ti to bude znak i kao opomena na tvome čelu: da Gospodnji zakon bude uvijek na tvojim ustima« (Izl 13, 8-9). Uz tu pashalnu praksu treba spomenuti možda i najvažniji tekst ponovljenog zakonika, a to je Pnz 6, 4 Šema' yisra'el — slušaj Izraele. »Slušaj Izraele! Gospodin je Bog naš, Gospodin je jedan. Zato ljubi Gospodina, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom! Riječi ove, što ti ih danas naređujem neka ti se urežu u srce. Napominji ih sinovima svojim. Govori im o njima kad sjediš u svojoj kući i kad ideš putem; kad liježeš i kad ustaješ. Priveži ih na svoju ruku za znak i neka ti budu kao zapis među očima! Ispiši ih na dovratnicima kuće svoje i na vratima svojim« (Pnz 6, 4-9). Ovaj tekst je danas sastavnica jutarnje i večernje molitve Židova. Za vrijeme molitve, mnogi si vjernici stavljaju propisane vezice koje sadrže ispisani tekst Šema' yisra'el. Mnogi koji su bili u Izraelu ili imali priliku posjetiti neku izraelsku obitelj vidjeli su na ulaznim vratima kutijicu u kojoj stoji taj zapis. Njime se institucionalizira ljubav, ljubav prema Bogu. Onaj koji vrši zapovijedi i koji ljubi Boga, koji slijedi njegove zakone, živjet će sretno. Nakon ovoga poziva i zapovijedi (Slušaj i ljubi) slijedi ponovni priziv na izbavljenje. »A kad te sutra zapita tvoj sin: što su te upute, zakoni i uredbe, što ih je Gospodin, Bog naš, vama propisao — kaži svome sinu: 'bili smo faraonovi robovi u Egiptu, ali nas je Gospodin izveo iz Egipta jakom rukom'« (Pnz 6, 20-21).

Mnogi drugi primjeri govore slično. Tako i proroci pozivaju na obraćenje jednome Bogu, koji je svojom silom izveo narod iz zemlje egipatske, narod koji je Bog kao majka učio prvim koracima. Prorok Izaija započinje svoje djelovanje prizivom na glupi narod: »Sinove sam ti odgojio, podigao, al' se oni od me-

ne odvrgoše. Vol poznaje svog vlasnika, a magarac jasle gospodareve — Izrael ne poznaje, narod moj ne razumije« (Iz 1, 2-3). Kao konzekvencija na okretanje leđa Bogu i zakonima, slijedi novo porobljavanje, ističe prorok. Međutim, prorok priziva vjernost Bogu, koji ne ostavlja svoj narod i obećava novoga izbavitelja, koji se zove Emanuel — s nama Bog (Iz 7, 14). To ime, ime izbavitelja koji pokazuje i daljnju brigu Božju, stavlja naglasak na to da je Bogu stalo, ako već narodu nije, da se održi. »U dan onaj: Gospodin će drugi put ruku pružiti da otupi Ostatak svoga naroda, one što ostanu iz Asira i Egipta...« (Iz 11, 11a). Dolazak Mesije, izbavitelja, kroz proroke onaj je novi element koji je do danas ostao u izraelskoj vjeri. Bog, koji ostaje uz svoj narod. Naravno, da bi se moglo to obistiniti potrebno je obraćenje naroda Zakonima i propisima koje je Bog po Mojsiju ostavio. Budući da su okolne kulture s kojima se izraelski narod zbližio utjecale na napuštanje određenih kulturnih i moralnih, a time i socijalnih elemenata u narodu i pokrenule određenu inkulturaciju ali i asimilaciju Izraela s drugim narodima, prorocima je glavni cilj upozoriti na pogubnost zaboravljanja svojih korijena i izvora opstojnosti. Najveći židovski prorok, Ilija, u svome imenu odražava program svojega djelovanja. Ime Eli'jah znači u prijevodu »Jahve je moj Bog«. I Jeremija se na početku svoga djelovanja priziva na otpadništvo, njegova poruka na samome početku počinje prisjećanjem na »mlade dane« kada je Izrael bio privržen svome Spasitelju: »Spominjem se mladosti tvoje privržene, ljubavi tvoje vjerničke: ti pođe za mnom u pustinju, po zemlji gdje se ne sije...« (Jer 2, 2b). A Bog postavlja retoričko pitanje narodu, prizivajući se opet na iskustvo Egipta: »Kakvu nepravdu nađoše oci vaši na meni te se udaljiše od mene?... Ne pitahu: Gdje je Gospodin koji nas izvede iz zemlje egipatske te nas vođaše kroz pustinju,...« (Jer 2, 5-6).

Narod Božji uz opravdanje i pozivanje na svoje pretke ima jedno od temeljnih iskustava koje je kroz sjećanje usadio svojim pokoljenjima. To iskustvo ostaje u identitetu i onih naraštaja koji više nisu bili sudionici događaja, ali koji su kroz neka druga iskustva dolazili u slične okolnosti u kojima su bili njihovi preci. Uz sustavno ponavljanje dobročinstava Gospodnjih i prizivanje na njih, izraelski narod ostao je učvršćen u svojoj svijesti. Otklanjanje tj. zaboravljanje svoje prošlosti i svoje povezanosti s Bogom, primijetili su proroci, dovodi do razaranja, rastakanja i uništenja naroda.

Zaključak

Zaključno bih se osvrnuo na naše današnje iskustvo, na iskustvo ne samo naše generacije, već općenito na iskustvo hrvatskoga naroda kroz povijest. Ne želim ovdje evocirati samo patetični patnički izričaj, jer nismo samo patili, ali želim

evocirati sustavni pokušaj gušenja svijesti, koji nije problem samo od '45. ili nanovo od 2000-te. Taj nam se problem često događao. Nama bi trebala stara latinska izreka »Historia est magistra vitae« sustavno odzvanjati u ušima. Nažalost, iz povijesti ne želimo učiti. Mnogi govore da laž koja se ponavlja postane istinom. To nije istina, jer laž uvijek ostaje laž, a istina istinom. Iako u globalističkom mentalitetu koji uzima maha sve postaje relativno, određene stvari ostaju iznad toga, jer relativizam nema utjecaj na istinu. Svakodnevno smo svjedoci jake manipulativne kampanje bilo preko politike bilo preko medija. Na nama znanstvenicima je zadaća tražiti objektivne argumente, držati se objektivnosti i na taj način se približavati istini, koja može biti više ili manje ugodna ili neugodna. Svjestan sam činjenice da se možemo upuštati u diskusiju što je objektivnost, što je istina — to je pitanje postavio i Pilat Isusu. Ali zadatak traganja za istinom unatoč različitosti pogleda je tu. Na taj način, kao znanstvenici, opravdat ćemo i postojanje hrvatskoga naroda, a i svih onih koji sudjeluju u izgradnji i formiranju naše domovine. Mi znanstvenici moramo postati proroci, ne da proričemo budućnost nekim astrološkim objašnjenjima, već proroci u biblijskom smislu, prizivajući ljudima u svijest sva ona djela koja su nas oformila, koja nas definiraju, i to na takav način da ne budemo robovi toga, već da pozitivno možemo s time rasti i dalje se formirati. Neke stvari se ne smiju i ne mogu zaboraviti.

Preporučena i korištena literatura

- J. B. BAUER (1967.), *Bibel-theologisches Wörterbuch*, I. i II. svezak, Graz — Wien — Köln.
W. J. HARRINGTON (1977.), *Uvod u Bibliju, Spomen objave*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
Jeruzalemska Biblija, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007.
A. POPOVIĆ (2012.), *Uvod u knjige Staroga Zavjeta 1. Torah-Pentateuh-Petoknjžje. Uvod u knjige Petoknjžja i u pitanja nastanka Pentateuha.*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
C. TOMIĆ (1986.), *Pristup Bibliji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
C. TOMIĆ (1995.), *Izlazak*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.